

Η πράξη της προσευχής σε διαχριστιανική προοπτική

Σκέψεις εξ επόψεως ορθοδόξου*

Εισαγωγή

«Στην αρχή της νέας χιλιετίας η ανθρωπότητα έρχεται αντιμέτωπη με νέες πραγματικότητες, νέα εμπόδια και νέες προκλήσεις [...] Μέσα σε μια τέτοια κατάσταση, η απομόνωση ή η καταστροφή σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να αποτελέσουν την οδό που πρέπει να ακολουθούν οι εκκλησίες. Η συνέχεια και η ενίσχυση του υπάρχοντος διαλόγου και της συνεργασίας [μεταξύ των χριστιανικών Εκκλησιών] είναι επιτακτικό καθήκον. Η απομόνωση και η έλλειψη ενότητας είναι ανωμαλίες που μπορούν να ερμηνευτούν μόνο ως αποτέλεσμα του κακού και της αμαρτίας», διακήρυξε στην τελική έκθεσή της η Ειδική Επιτροπή, που συνέστησε το 2002 το Παγκόσμιο Συμβούλιο των Εκκλησιών (ΠΣΕ), για να επιληφθεί του θέματος της ορθόδοξης συμμετοχής στο ΠΣΕ (§ 36, σε μετάφραση Αναστασίας Π. Βασιλειάδου**).

Πράγματι η διαχριστιανική κίνηση ζει από την πεποίθηση και την συστράτευση των Χριστιανών, οι οποίοι αισθάνονται ότι έχουν υποχρέωση να αγωνιστούν για την ενότητα [των Εκκλησιών]: «ἵνα πάντες ἐν ᾧσιν, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ᾧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας» (Ιω 17,21). Σε αυτή τη διακονία προς την ενότητα ανήκει και η από κοινού προσευχή, καθώς στην προσευχή εδράζεται η χριστιανική πράξη. Ως προς αυτό σημειώνει η Ειδική Επιτροπή: «Η κοινή προσευχή σε οικουμενικά πλαίσια καθιστά δυνατό για Χριστιανούς από διαιρεμένες εκκλησιακές παραδόσεις να δοξάζουν μαζί το Θεό και να προσεύχονται για την ενότητα των Χριστιανών. Η προσευχή βρίσκεται στο κέντρο της ταυτότητάς μας ως Χριστιανών [...] Οι διαιρέσεις μας δεν πρόκειται να επιλυθούν απλώς με το θεολογικό διάλογο και την κοινή μαρτυρία μας στον κόσμο. Πρέπει επιπροσθέτως να προσευχόμαστε από κοινού, εάν θέλουμε να παραμείνουμε μαζί...» (Παράρτημα Α, Εισαγωγή [§ 1] και § 43, σε μετάφραση Αναστασίας Π. Βασιλειάδου).

* Το παρόν αποτελεί κείμενο εργασίας της ομάδας Θεολόγων της Ορθοδόξου Επισκοπικής Συνελεύσεως στη Γερμανία υπό τον συντονισμό του καθ. δρ. Assaad Elias Kattan· στην τελική μορφή του εκδόθηκε στις 25 Ιουνίου 2010.

** Αναστασία Π. Βασιλειάδου, Η συμμετοχή των Ορθοδόξων στο ΠΣΕ υπό το φως των αποφάσεων της Ειδικής Επιτροπής – Το ιστορικό και η θεματολογία της Ειδικής Επιτροπής γαι τη συμμετοχή των Ορθοδόξων στο ΠΣΕ, Μεταπτυχιακή εργασία που υποβλήθηκε στο Τμήμα Θεολογίας του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2005.

Ως προς αυτό το σημείο μάλιστα η Ορθόδοξη Εκκλησία αισθάνεται ιδιαίτερη ευθύνη απέναντι στη μακραίωνη λειτουργική της παράδοση, η οποία εκφράζει από πολλές απόψεις τη βαθιά εσωτερική σχέση και σύνδεση μεταξύ θεολογίας και προσευχής σύμφωνα με την παλαιοχριστιανική αρχή «*lex orandi lex credendi*». Σε αυτή την παράδοση ανήκουν αυθεντικές λειτουργικές εκφράσεις, οι οποίες τυγχάνουν μεγάλης εκτιμήσεως από τους ορθοδόξους χριστιανούς και δεν μπορούν επιπόλαια να τροποποιηθούν.

Υπό το πρίσμα αυτής της σχέσης μεταξύ από τη μια της υποχρέωσης των Ορθοδόξων να προσεύχονται με άλλους χριστιανούς και από την άλλη να μένουν πιστοί στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στην λειτουργική της παράδοση οι σκέψεις που ακολουθούν και αφορούν στην προσευχή σε διαχριστιανικό πλαίσιο διερμηνεύουν μερικές απόψεις αυτής της προσευχής με βάση την παράδοση της Ορθόδοξου Εκκλησίας και προτείνουν τρόπους υπεύθυνης στάσης απέναντι σε ευαίσθητα ζητήματα [που αφορούν στη διαχριστιανική προσευχή].

Βέβαια οι παρακάτω σκέψεις και πρακτικές προτάσεις δεν αποτελούν κανόνες εκκλησιαστικού δικαίου, αλλά βοήθεια και πηγή έμπνευσης για τον ορθόδοξο κλήρο και λαό της Εκκλησίας στη Γερμανία, τους οποίους επιθυμούν να υποστηρίξουν στην έκφραση της προσευχητικής εμπειρίας ακόμα και σε πλαίσιο διαχριστιανικό.

Παρέκβαση: ο άνθρωπος ως λειτουργός του κόσμου

Στις περασμένες δεκαετίες οι προκλήσεις του σύγχρονου βίου παρότρυναν πολλούς Χριστιανούς να συλλογιστούν τη σημασία και το ρόλο της Λειτουργίας. Αυτό αποτέλεσε μεγάλο κέρδος για τη διαχριστιανική κίνηση, μια κι έτσι ανακαλύφθηκαν όχι μόνο ομοιότητες στην μορφή των χριστιανικών ακολουθιών αλλά αποκαλύφθηκε και μια κοινή θεώρηση του Κόσμου, η οποία γίνεται εμφανής από τη λειτουργική παράδοση ανεξάρτητα από τις συγκεκριμένες τοπικές ιδιαιτερότητές της. Από αυτή τη λειτουργική προοπτική ο κόσμος δεν αποτελεί εργαστήριο καταστροφικών επιστημονικών πειραμάτων του *homo sapiens*, αλλά Δημιουργία του Θεού. Μόνο υπ' αυτή τη θεώρηση ως Δημιουργίας του Θεού ο κόσμος μπορεί να γίνει ο τόπος όπου θα εκτυλίσσεται η ανθρώπινη ζωή. Από αυτό εξάγεται ότι ο Θεός είναι ακατάπαυστα παρών σ' αυτόν τον κόσμο, κυρίως όμως είναι παρών με την ενσάρκωση του Υιού του Θεού και της εισόδου του στον κόσμο για τη σωτηρία του ανθρώπου και όλης τη κτίσης. Στην επίγειο ζωή του ο Υιός του Θεού παρουσιάστηκε μεταξύ άλλων ως ο καινός άνθρωπος, ο νέος Αδάμ, ο οποίος καλεί τον άνθρωπο, ούτως ειπείν, σε μια λειτουργική στάση απέναντι στο συνάνθρωπο και στην κτίση.

Εμείς οι άνθρωποι αστοχούμε συχνά να συμπεριφερόμαστε στον κόσμο ως δημιουργία του Θεού. Γιατί αντί να διατηρούμε αυτό τον κόσμο ως δώρο Θεού και να κάνουμε ότι είναι απαραίτητο για τη ζωή, ώστε να την αναφέρουμε στο Θεό ως αντίδοση ευχαριστίας και αγάπης, κυρίως εκμεταλλευόμαστε τις πηγές του κόσμου ανεύθυνα και ξεχνούμε πως το νόημα της ζωής δεν εξαντλείται στην κατανάλωση: «Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ» (Δτ 8,3 / Μτ 4,4). Ἄλλωστε δεν είναι σπάνιο να επιδεικνύουμε ελάχιστη αλληλεγγύη με τους φτωχούς, τους κατατρεγμένους, τα θύματα βίας, νόσων, φυσικῶν καταστροφῶν και να διστάζουμε να κατακρίνουμε τις άδικες οικονομικές και κοινωνικές δομές του κόσμου μας: «ἐπέινασα γάρ και οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα και οὐκ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην και οὐ συνηγάγετέ με, γυμνός και οὐ περιεβάλετέ με, ασθενής και ἐν φυλακῇ και οὐκ ἐπεσκεψασθέ με» (Μτ 25,42-43).

Όχι λιγότερο απ' ό,τι οι άλλοι Χριστιανοί οι Ορθόδοξοι καλούνται σήμερα να ανακαλύψουν ξανά αυτή την αυθεντική χριστιανική θεώρηση του κόσμου και να κάνουν πράξη τη λειτουργική (λειτουργία=έργο του λαού) τους κλίση σε σχέση με τη Δημιουργία. Γιατί ο Χριστιανός είναι ένας ιερέας της Δημιουργίας, καθώς την παραλαμβάνει από τα χέρια του Θεού και την αναφέρει με ευγνωμοσύνη πίσω στο Θεό. Επίσης ο Χριστιανός είναι ένας βασιλιάς της Δημιουργίας, καθώς τη συντηρεί και φέρει ευθύνη γι' αυτήν. Κι ακόμα είναι προφήτης της Δημιουργίας, καθώς κατακρίνει κάθε αδικία την οποία πολεμά με κάθε μέσο χωρίς όμως να χρησιμοποιεί βία. Αυτή η λειτουργική προοπτική βρίσκεται σε απόλυτη ταύτιση με τις αρχές που τέθηκαν και τίθενται στο πλαίσιο της διαχριστιανικής κίνησης σε σχέση με την στάση του ανθρώπου προς την Δημιουργία του Θεού.

Η πράξη της προσευχής σε διαχριστιανικό πλαίσιο

Το «προσεύχεσθαι» σημαίνει για τους Ορθόδοξους Χριστιανούς να τιμούν και να δοξάζουν το Θεό, να τον ευχαριστούν για τα έργα του, να ικετεύουν για το έλεος και τη βοήθειά του. Η προσευχή αποτελεί επίσης τον τόπο, όπου μαθαίνουμε εκ νέου την χριστιανική θεώρηση του κόσμου, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, και όπου είμαστε σε θέση να απαντήσουμε στην σωτηριώδη παρουσία του Θεού στη Δημιουργία του. Γιατί στη προσευχή ανακαλύπτουμε εκ νέου την αποστολή μας ως Χριστιανών σε σχέση με τον κόσμο, ευχαριστούμε το Θεό για την παρουσία του και τα έργα του στη Δημιουργία και διά της Δημιουργίας και εξάγουμε τα αναγκαία συμπεράσματα για την κατάλληλη στάση μας απέναντι στον κόσμο. Η λειτουργία είναι ο τόπος όπου βιώνεται η μυστηριακότητα του κόσμου. Γιατί παρότι η Δημιουργία ακόμα «συστενάζει και

συνωδίνει» (Ρωμ 8,22) λόγω της αμαρτίας και του θανάτου αποδεικνύεται επίσης ως διαρκή θεοφάνεια, ως τόπος πλήρης δόξας Κυρίου: «πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ» (Ησ 6,3). Αυτή η κοσμολογική προσέγγιση της προσευχής, χωρίς να αποκλείει και άλλου είδους προσεγγίσεις, δεν επιτρέπει διαχωρισμό προσευχής και καθημερινού βίου, αλλά υπογραμμίζει την στενή σύνδεσή τους. Αυτή τη σύνδεση εκφράζει η ορθόδοξη παράδοση με το να ονομάζει την καθημερινή ζωή στον κόσμο ως «λειτουργία μετά τη Λειτουργία».

Όταν οι Ορθόδοξοι αντιμετωπίζουν με σοβαρότητα την κλίση τους ως Χριστιανοί, η οποία εκφράζεται μέσα από τη Λειτουργία, είναι όχι μόνο αυτονόητο, αλλά και αναγκαίο να προσεύχονται από κοινού με άλλους χριστιανούς. Καθώς η διαχριστιανική από κοινού προσευχή μπορεί να βοηθήσει όλους μας να ανακαλύψουμε εκ νέου τη σημασία και τη δυναμική της κοινής προσευχής και να καταθέσουμε μαρτυρία γι' αυτήν στον κόσμο· και τούτο σε μια εποχή, που τείνει να νοηματοδοτεί τον κόσμο με βάση τον διαχωρισμό μεταξύ κοσμικού και ιερού, και κατά την οποία οι χριστιανικές ακολουθίες απειλούνται να εκλαμβάνονται ως κενές τελετουργίες. Πρέπει κανείς ακούραστα να επαναλαμβάνει ότι η προσευχή είναι το σημαντικότερο χαρακτηριστικό κάθε χριστιανικής σύναξης.

Παρόλα αυτά είναι γεγονός, ότι προκύπτουν σε πολλούς ορθόδοξους Χριστιανούς στη Γερμανία ερωτήματα κυρίως αναφορικά με το «πότε» και το «πώς» των κοινών διαχριστιανικών προσευχών, καθώς αυτοί βρίσκονται σε μία χώρα, η οποία δεν είναι παραδοσιακά ορθόδοξη. Πρώτα απ' όλα πρέπει να τονιστεί ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία καλείται να αντιμετωπίσει αυτή την κατάσταση με πλήρη υπευθυνότητα έναντι των άλλων Χριστιανών και χωρίς φοβία. Δεύτερον πρέπει να επισημανθεί, ότι η από κοινού διαχριστιανική προσευχή έχει γίνει πλέον «παράδοση» για τους Ορθόδοξους εδώ στη Γερμανία. Έτσι ανακαλύπτουν πολλοί Ορθόδοξοι την σημασία ή ακόμα καλύτερα την αναγκαιότητα να προσεύχονται με άλλους Χριστιανούς, εάν θέλουν να μείνουν πιστοί στο ευαγγέλιο του Ιησού Χριστού.

Το ερώτημα σχετικά με το «πώς» της διαχριστιανικής κοινής προσευχής συνδέεται με τη δυσκολία που παρουσιάζουν οι δύο γερμανικοί όροι «Gottesdienst» και «Andacht», οι οποίοι ανάλογα με τα συμφραζόμενα μπορούν να εκφράσουν τελείως διαφορετικά πράγματα, ενώ δεν είναι ταυτόσημοι με τον ελληνικό όρο «λειτουργία», όπως τον χρησιμοποιούν οι Ορθόδοξοι. Σ' αυτή τη συνάφεια είναι σημαντικό να λάβει κανείς υπόψη τα αποτελέσματα της Ειδικής Επιτροπής για την ορθόδοξη συμμετοχή στο ΠΣΕ, στην οποία έγινε αναφορά παραπάνω. Προκειμένου να αποφευχθεί η παρεξήγηση ότι Ορθόδοξοι και μη Ορθόδοξοι τελούν κοινή Ευχαριστία στα πλαίσια του ΠΣΕ, πρότεινε η Ειδική Επιτροπή να καταργηθεί ο δόκιμος όρος «ecumenical worship» και να

αντικατασταθεί με τον όρο «common prayer». Η Ειδική Επιτροπή τόνισε όμως ταυτόχρονα και τα γλωσσικά όρια της χρήσης αυτού του όρου καθώς και τις δυσκολίες στη μετάφρασή του. Έτσι παρόλο που οι δύο αγγλικοί λεκτικοί συνδυασμοί μπορούν να μεταφραστούν με τους όρους «ökumenischer Gottesdienst» και «gemeinsame Andacht», ο όρος «Gottesdienst» στη χώρα μας χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει και αυτό που στο ΠΣΕ εννοούν ως «gemeinsame Andacht».

Για χάρη της ακρίβειας τονίζουμε ότι αντιλαμβανόμαστε τον όρο «Gottesdienst» ως μια εκκλησιαστική πράξη, η οποία κατά κανόνα έχει ένα ξεκάθαρο περίγραμμα, εσωτερική συνοχή και μια σαφή ομολογιακή ταυτότητα (π.χ. ορθόδοξος εσπερινός, καθολική Mette, ευαγγελική Komplet). Αντίθετα με τον όρο «Andacht» αντιλαμβανόμαστε μια σειρά από προσευχές, την οποία χαρακτηρίζει η ελευθερία επιλογής των προσευχών αυτών από τους συμπροσευχομένους. Επειδή όμως οι «Andachten» σε διαχριστιανικό πλαίσιο στη χώρα μας ονομάζονται «ökumenische Gottesdienste» (το «Gottesdienst» σύμφωνα με το λεξικό δηλώνει τη θρησκευτική τελετή μιας κοινότητας για να δοξαστεί ο Θεός), οι Ορθόδοξοι μπορούν άφοβα να συνεχίσουν να χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο, χωρίς όμως να παραθεωρούν, ότι πρόκειται για «Andacht» υπό την παραπάνω έννοια. Αυτές οι «οικουμενικές ακολουθίες» (: «ökumenische Gottesdienste») θα ονομαζόντουσαν στο πλαίσιο του ΠΣΕ «κοινές διομολογιακές προσευχές» (: «gemeinsame interkonfessionelle Andachten»).

Πρακτικές υποδείξεις για τις διαχριστιανικές προσευχές

Για τις παρακάτω πρακτικές υποδείξεις και την εφαρμογή τους απαιτείται – εκτός από την πιστότητα στην Ορθόδοξη πίστη – και η ποιμαντική ευστροφία· δηλαδή ακόμα κι όταν δεν υπάρχει καμία δογματική ή κανονική ένσταση εναντίον της χρήσης μιας συγκεκριμένης μορφής προσευχής, συνιστάται η αποφυγή της, αν θα μπορούσε να δημιουργήσει σκάνδαλο στους πιστούς μας. Σε ορισμένες περιπτώσεις είναι απαραίτητη ως προς αυτό το σημείο και η επιμελής προετοιμασία των πιστών.

- Επειδή ακριβώς η κοινή προσευχή υπό την μορφή διαχριστιανικής ακολουθίας, σύμφωνα με τα παραπάνω εκτεθέντα, δεν αποτελεί λειτουργική πράξη της Εκκλησίας, πρέπει εξάπαντος να αποφεύγεται κάθε σχετικό σύμβολο που μπορεί να παραπέμψει σε λειτουργική πράξη. Συνεπώς σε τέτοιες ακολουθίες οι ορθόδοξοι κληρικοί δεν πρέπει να φορούν λειτουργικά άμφια, αλλά μόνο ράσο.

- Η συμμετοχή λαϊκών είναι επιθυμητή, σε ορισμένες δε περιπτώσεις (π.χ. στην Παγκόσμια Ημέρα Προσευχής Γυναικών) ακόμα και απαραίτητη.
- Αν η διαχριστιανική ακολουθία λαμβάνει χώρα σε ορθόδοξο ναό, πρέπει να μένουν τα βημόθηρα κλειστά, καθώς το ιερό προορίζεται μόνο για τις λειτουργικές πράξεις της ορθόδοξης Εκκλησίας, ενώ σε κάθε άλλη περίπτωση παραμένει κλειστό.
- Κατά τις διαχριστιανικές αυτές ακολουθίες οι μη Ορθόδοξοι συμμετέχοντες προτείνουν ορισμένες φορές τη τέλεση συγκεκριμένων συμβολικών πράξεων (π.χ. ραντισμός με νερό ή χρίση κ.τ.τ.). Σε αυτό το σημείο πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να μην δημιουργείται εντύπωση ότι πρόκειται για μυστηριακές πράξεις της Εκκλησίας. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη προσοχή τύποι και σύμβολα, που μπορούν εύκολα να αποτελέσουν αφορμή για παρεξηγήσεις.
- Κατά την επιλογή προσευχών και κυρίως ύμνων από την ορθόδοξη παράδοση για χρήση σε διαχριστιανικές ακολουθίες συνιστάται προσοχή, ώστε να μη χρησιμοποιούνται συγκεκριμένες λέξεις ή οι ύμνοι (π.χ. το Χερουβικό) με σαφή παραπομπή στη θεία Λειτουργία. Αντίθετα μια πλούσια επιλογή ενδεδειγμένων κειμένων προσφέρουν ύμνοι από την Αγία Γραφή (Ψαλμοί, Ωδές κλπ.) και ίσως και άλλα κείμενα από τις Ωρες.
- Στη περίπτωση που γίνει απαγγελία Συμβόλου Πίστεως πρέπει οπωσδήποτε αυτό να είναι το Σύμβολο της Νικαίας Κωνσταντινουπόλεως στην πρωτότυπη του μορφή, χωρίς δηλαδή το «filioque».
- Ορθόδοξοι συμμετέχοντες σε διαχριστιανικές ακολουθίες πρέπει επιμελώς να προσέχουν, ώστε τα κείμενα, τα οποία θα αναγνώσουν οι ίδιοι αλλά και άλλοι να μην είναι αντίθετα με τη διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερος π.χ. σε ό,τι αφορά στη χρήση της λεγομένης «συμπεριληπτικής» γλώσσας σχετικά με την επίκληση του Θεού, η οποία είναι όλο και πιο συχνή τον τελευταίο καιρό. Ακόμα και τα κείμενα των αιτήσεων πρέπει να ελέγχονται κριτικά.
- Υπ' αυτή την έννοια πρέπει να ελέγχεται, κατά πόσο η μετάφραση της Αγίας Γραφής, που χρησιμοποιείται, είναι συμβατή με τη διδασκαλία της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Κάτι τέτοιο μπορεί να ισχύσει – παρά τις τυχόν αποκλίσεις από το «textus receptus» της Ορθοδόξου Εκκλησίας για τις «κλασσικές» γερμανικές μεταφράσεις (Λουθήρου, Ζυρίχης, Einheitsübersetzung κλπ.)· σε καμία περίπτωση όμως δεν ισχύει για τις

λεγόμενες «μοντέρνες» εκδόσεις (Gute Nachricht, Bibel in gerechter Sprache). Επιθυμητό θα ήταν για τα παλαιοδιαθηκικά κείμενα να χρησιμοποιείται η γερμανική μετάφραση της Septuaginta.

- Οι διαχριστιανικές ακολουθίες δεν αποτελούν λειτουργικές πράξεις, που τελούνται μόνο από κληρικούς, αλλά κοινές προσευχές, τις οποίες μπορούν να απαγγείλουν από κοινού ακόμα και λαϊκοί. Γι' αυτό το λόγο μπορούν να συμμετέχουν σ' αυτές άνδρες και γυναίκες. Η συμμετοχή «κληρικών» των άλλων Εκκλησιών δεν σημαίνει λύση του «ανοικτού» ζητήματος της ιερωσύνης, και έτσι σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει αναγνώριση της χειροτονίας των γυναικών.